

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ:
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті викладено результати досліджень щодо природи інноваційних кластерів в умовах становлення економіки знань, впливу інтелектуального капіталу на їх формування і функціонування, обґрунтування структури та специфіки управління інтелектуальним капіталом інноваційних кластерів.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інновація, інноваційний кластер, економіка знань.

PONOMAR'OVA N. A.
Khmelnitskyi National University**INTELLECTUAL CAPITAL OF INNOVATION CLUSTERS: FORMATION
PROSPECTS IN UKRAINE**

Purpose of the article is to reveal the perspectives of intellectual capital formation of innovation clusters in Ukraine. Intellectual capital evolution in the institutional form reflects creation of the powerful innovative clusters expanding borders of the activity and creating uniform economic space, developing in a structural basis of the world economy. The article presents the results of the nature of innovation clusters research in terms of becoming a knowledge economy, the impact of intellectual capital on their formation and functioning, rationale of the specific structure and management of intellectual capital of innovation clusters. The author considers the role of Intellectual capital as an economic growth factor under transition to knowledge economy and studies the practice of the regional intellectual capital management. The article discussed the place of intellectual capital in the formation of the cluster model of the enterprises behaviour and the ability to create innovation clusters on its basis.

Keywords: intellectual capital, innovation, innovation cluster, knowledge economy.

Постановка проблеми. Нова хвиля технологічних змін істотно посилила роль інновацій в світовому соціально-економічному розвитку. Це пов'язано з посиленням впливу науки і техніки на всі сторони життя суспільства, фундаментальними технологічними зрушеннями, які ведуть до повномасштабних соціально-економічних та історичних змін. Відповідно, змінюється набір основних факторів і джерел економічного зростання. Найважливішими з них є наукові знання та інтелектуальний капітал, які стають головним джерелом створення конкурентних переваг і сталого розвитку соціально-економічних систем.

Невирішені частини проблеми. Складнощі і протиріччя сучасного відтворювального процесу, а також зростаючі і мінливі вимоги до створення життєвих благ обумовлюють необхідність не тільки прискорення, але і випереджаючого, диверсифікованого розвитку інтелектуального капіталу.

Аналіз останніх досліджень. Формування концепції інтелектуального капіталу в її сучасному вигляді відбувалось у 90-і роки ХХ століття. Різні аспекти цієї концепції вивчали Т. Стюарт, Е. Брукінг, Д. Вежек, Б. Лев, Э. Пашер, А. Пулик, Й. Руус, П. Салліван П. Стаале, Л. Едвінссон, В. Геєць та ін. Сучасний етап розвитку суспільства потребує систематизації підходів до вивчення інтелектуального капіталу та процесів його інтеграції з реальним та фінансовим капіталом. Процеси інтеграції інтелектуального і фінансового капіталу в інституційному прояві відображають створення потужних інноваційних кластерів, що розширюють межі своєї діяльності, створюючи єдиний економічний простір.

Метою статті є окреслення перспектив формування інтелектуального капіталу інноваційних кластерів в Україні.

Виклад основного матеріалу. У відповідь на глобальні виклики, починаючи з 90-х років, країни Європейського Союзу, США, Китай, Індія та багато інших взяли кластерну концепцію інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економік. Масштаби кластеризації в світі зростають. За даними кластерного обсерваторії в ЄС налічується близько 3 тис. кластерів, в яких зайнято приблизно 40 % робочої сили [1]. Частка ВВП США, виробленого в кластерах, становить 61 %. У багатьох розвинених країнах кластерний підхід до структурування економіки, вже є загально визнаним. Так, наприклад, в Японії успішно функціонує 18 великих кластерів [2, с. 40]. Кластеризацією вже охоплено понад 50 % економік провідних країн.

Кластери розрізняються за сферою діяльності, складом і структурою, розміром, предметною областю, кількістю учасників, впливу на довкілля, ефективністю, тривалістю реалізації проекту кластеру, за рівнем складності, взаємодії (вільні відносини між учасниками, асоціація, структурне співробітництво, кооперація, конкуренція), за характером спеціалізації (регіонально орієнтовані, вертикальні виробничі ланцюжки та мегакластери, які генерують цілі галузі) [3]. Кластери мають неоднаковий ступінь взаємодії між членами, змінюючись від асоціацій мережевого типу до великомасштабних операційно-конкурентних утворень [4, с. 52]. Відповідно, вони мають різне зовнішнє та внутрішнє середовище, можливості досягнення мети учасників кластеру та впливу на економіку в цілому.

Успіх реалізації інноваційного сценарію розвитку України буде залежати від здатності державних органів влади забезпечити умови для подальшого вдосконалення інституційного середовища і формування інституційних структур, властивих економіці знань. До таких умов відноситься підтримка кластерних ініціатив, спрямованих на досягнення результативної кооперації промислових підприємств, вищих навчальних закладів, технопарків і бізнес-інкубаторів, науково-дослідних центрів і лабораторій, банківських і небанківських кредитних організацій, інвестиційно-інноваційних компаній, венчурних фондів, органів державного управління, громадських організацій і т. д. в рамках інноваційних кластерів.

Інновація не виникає спонтанно, вона з'являється в результаті цілеспрямованої дії достатньо великої кількості людей в умовах достатньо сприятливого середовища. Інтелектуальний капітал – це капітал, який постійно генерує інновації, тобто забезпечує безперервний процес перетворення нового знання в нові товари і послуги. Тобто, він є домінантою економічного прогресу на сучасному етапі розвитку.

Як показує практика, в кластерах різної спрямованості спостерігається значна інноваційна активність, зацікавленість у розвитку та пошук нових форм взаємодії всіх суб'єктів діяльності. Тим самим кластери розглядаються як точки росту національних ринків і фактори росту конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

В рамках кластерного простору виникають специфічні виробничо-економічні відносини, що визначають ефективність функціонування учасників кластера і забезпечують умови для створення комплексного продукту, конкурентного на ринку, підвищення рівня капіталізації суб'єктів господарювання, що входять в кластер. Важливою характеристикою кластера виступає інноваційна сприйнятливість, що формує умови для зростання економіки, залучення інвестицій, посилення конкурентних позицій підприємств території. Використання кластерної політики при реалізації інноваційної стратегії дає можливість країнам, які застосовують дану модель управління домагатися приросту ВВП на рівні від 75 % до 90 % [5]. Стратегії реалізації інноваційної політики можуть використовувати різні підходи до концентрації інтелектуальної компоненти і саме “кластерна концентрація” інтелектуального капіталу стає все привабливішою.

Особливої уваги в цих умовах заслуговує розвиток інноваційної компетентності трудових ресурсів, без якого неможливе розширення виробництва наукоємних продуктів і високотехнологічних послуг. Інноваційна компетентність – це все те, що фірма або окремі працівники роблять краще за інших. До основних характеристик інноваційної компетентності відносять: 1) сприйнятливість і відкритість до інновацій; 2) наявність інноваційного мислення в контексті конкретних завдань; 3) вміння доводити теоретичні розробки до техніко-технологічного втілення.

Об'єднання інтелектуального капіталу, зосередженого в регіонах, здатне за рахунок накопичення людського капіталу і досягнення синергетичного ефекту в результаті об'єднання знань в предметних і міжпредметних областях істотно підвищити як потенціал регіонів в сфері інноваційної, так і рівень його використання.

Оскільки сьогодні в багатьох високотехнологічних галузях життєвий цикл ідеї від її виникнення до реалізації досить короткий, одним з можливих інструментів підвищення віддачі від накопичених до певного моменту компетенцій і їх цілеспрямованого формування відповідно до майбутніх пріоритетів може стати створення кластерів компетенцій як бази для інноваційного розвитку. При цьому формування подібних кластерів має відбуватися як мінімум на рівні регіону або на більш високому рівні [6].

Кластерами компетенцій можуть бути такі організаційні форми концентрації інтелектуального капіталу: “фабрики думки”, “центри переваги”, “центри компетенцій” і, в певному сенсі, “інноваційні кластери”.

Термін “фабрики думки” з'явився в середині минулого століття, проте до цих пір однозначного тлумачення не отримав. Як вказують Л.Д. Гительман і М.В. Кожевников “фабрики думок” (фабрики знань) спочатку мали дуже широкі завдання, вони практично розглядалися як структури по генерації інновацій і забезпечували взаємодію між наукою, бізнесом і державою. Однак комерціалізація результатів дослідницької діяльності подібних структур була недостатньо високою [7]. Американський дослідник Е. Річ відзначав, що під “фабриками думки” слід розуміти незалежні, неприбуткові організації, що займаються роботою з експертизи та створення положень, покликаних впливати на вироблення політичних рішень [8]. Ізраїльський дослідник Й. Дрор визначає фабрики думки як “острови якісного використання повноцінної міждисциплінарної наукової думки для глибокого поліпшення процесу вироблення конкретних політичних практик вирішення поставлених перед суспільством проблем, як головний міст між владою і знанням” [9]. В сучасних умовах “фабрики думки” розглядаються як безпосередні учасники політичних практик, що реалізуються в суспільстві як інституційні структури.

Ще однією організаційною формою концентрації інтелектуального капіталу є “центри переваги”, які складаються з ряду лабораторій (організацій), об'єднаних дослідницькою діяльністю. Такі центри повинні мати у своєму розпорядженні унікальний матеріально-технічний, інтелектуальний і кадровий потенціал, що дозволяє їм досягати високої результативності та отримувати якісний науковий продукт. Як вказує С. А. Заїченко, в умовах інноваційної економіки “центри переваги” покликані просувати країну на світовий ринок високотехнологічних товарів і послуг, забезпечувати створення гармонійної науково-

дослідницької інфраструктури в усіх регіонах і забезпечувати ефективну адаптацію “кращих кадрових ресурсів до безперервно мінливих вимог ринків праці” [10, с. 44].

Ще один тип організації інноваційної діяльності, який активно використовується в сучасній практиці, – це “центри компетенцій”, тобто організаційні структури окремих підприємств, рідше – окремих регіонів, які націлені на розширення взаємодії між фахівцями підприємства для створення сприятливих умов отримання необхідної інформації. Такі центри, також як центри переваги, спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності окремих структур, але, як правило, це конкурентоспроможність на рівні підприємства [11, с. 64]. Основна мета таких центрів – поглиблення і розширення компетенції і забезпечення зв'язку фахівців один з одним для підвищення доступності необхідної інформації. “Центри компетенцій” націлені на накопичення знань і створення умов обміну цими знаннями для забезпечення підприємствам конкурентних переваг [11].

Управління інтелектуальним капіталом інноваційного кластера здійснюється у відповідному інноваційному просторі, тобто у відносно відокремленій сфері господарювання, що утворена взаємодіючою в межах певної географічної території або галузі сукупністю фізичних і юридичних осіб, які вступають на основі обміну інноваційними ресурсами в певні економічні відносини з приводу розподілу чинників і результатів інноваційно-промислової діяльності. Управління інтелектуальним капіталом інноваційного кластера для забезпечення ефективності його розвитку має ґрунтуватися на таких засадах:

- визначення мети діяльності інноваційного кластера, зокрема підтримка інтелектуального капіталу кластера на його досягнутому рівні, запобігання зменшенню обсягів інтелектуального капіталу кластера; зміна кількісних параметрів і якості функціонування суб'єктів кластера для досягнення більш сприятливого стану інтелектуального капіталу;
- системність діяльності суб'єктів інноваційного кластера, що проявляється у всіх аспектах розвитку інтелектуального капіталу одночасно;
- оптимальне співвідношення витрат і результатів діяльності інноваційного кластера; критеріями результативності управління є показники ефективності розвитку інтелектуального капіталу кластера;
- ієрархічність виробничої, інноваційної, інформаційної систем та системи управління інноваційного кластера, єдність інформаційно-інноваційного простору кластера, в якому вільно могли б циркулювати інформаційні і інноваційні потоки і забезпечувалася б ефективність функціонування інноваційного циклу;
- рівноправність відносин всередині інноваційного кластера з приводу використання інтелектуального капіталу всіма суб'єктами кластера, а також з приводу спільного використання природно-сировинної бази та інфраструктури, розподілу ресурсів, вирішення економічних, інноваційних та інших проблем;
- динамічність інноваційного кластера, що обумовлено мінливістю інноваційно-економічної ситуації в країні та світі; відповідно, управління інтелектуальним капіталом кластера має здійснюватися на оперативному та стратегічному рівні;
- гнучкість та адаптивність інноваційного кластера. Система управління інтелектуальним капіталом кластера повинна забезпечувати можливість адаптації інноваційно-промислової системи кластера до мінливих умов, сприяти зниженню будь-яких ризиків на основі поєднання різних методів управління.

Висновки. Отже, щоб підняти рівень економіки знань як в регіоні, так і в Україні в цілому, необхідно підвищити мотивацію персоналу, що займається дослідженнями і розробками, сприяти розвитку венчурних підприємств, а також займатись модернізацією інноваційних кластерів. Особливо перспективною сферою поширення інноваційних кластерів в Україні є ІТ-галузь, так як наша країна є одним з визнаних у світі центрів з підготовки ІТ-спеціалістів.

Література

1. Кластерная обсерватория в ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.clusterobservatory.eu
2. Кунин В.А. Управление развитием малого промышленного предпринимательства / В.А. Кунин, Е.А. Александрова // Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С. 35 – 41.
3. Поляков С. Г. Принципы формирования высокотехнологических отраслевых кластеров / С.Г. Поляков, В.А. Беспалов, Д.Б. Рыгалин и др. // Инновации. – 2003. – № 10. – С. 24 – 36.
4. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
5. Латыпова Е.В. Инновации в системе экономических категорий: попытка систематизации подходов / Е.В. Латыпова, А.Н. Петров, А.В. // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2015. – № 11. – С. 85 – 94.
6. Шраер А.В. Инновационные кластеры и кластеры компетенций: взаимосвязь понятий / А.В. Шраер, Е.В. Латыпова // Управление экономическими системами : электронный научный журнал. – 2015. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3662

7. Гительман Л.Д. Центры компетенций – прогрессивная форма организации инновационной деятельности / Л.Д. Гительман, М.В. Кожевников // Инновации. – 2013. – № 10. – С. 92 – 98.
8. Rich A. Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise. Ph. D. Dissertation / A. Rich. – Yale University, 1999. – 160 p.
9. Dror Y. Required breakthroughs in Think Tanks / Y. Dror // Policy Sciences. 1984. February. Volume 16. Issue 3. – P. 199–225.
10. Заиченко С.А. Центры превосходства в системе современной научной политики / С.А. Заиченко // Форсайт. – 2008. – Т. 2. – № 1. – С. 42 – 50.
11. Шамаева Н.П. Взаимосвязь инноваций и знаний - стратегическое условие создания эффективного кластера / Н.П. Шамаева // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2015. – Т. 9. – № 1. – С. 67 – 73.

Надійшла 16.10.2016; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.